

Грубляк Оксана Михайлівна кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів і кредиту, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58000, тел.: (050) 506-65-60, e-mail: grubliakomo@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7198-9747>

Лисенко Жанна Петрівна кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів і кредиту, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58000, тел.: (066) 006-36-66, e-mail: z.lysenko@chnu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-1882-9672>

Олексин Артур Григорович кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів і кредиту, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58000, тел.: (099) 034-40-36, e-mail: a.oleksyn@chnu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-4194-5962>

РОЛЬ БАНКІВ У ОРГАНІЗАЦІЇ ВИКОНАННЯ БЮДЖЕТІВ

Вступ. Світовий досвід має у своєму арсеналі різноманітні системи касового виконання державного та місцевих бюджетів, найважливішими з яких є: банківська; змішана; казначейська. До середини 1993 року в Україні функціонувала банківська система касового виконання бюджету, яка була достатньо ефективною в умовах командно-адміністративної економіки та однорівневої банківської системи. На той час існувало дві форми фінансування видатків: виконання місцевих бюджетів відбувалося в межах доходів; виконання державного бюджету базувалося на дотриманні принципу авансування на кредитній основі.

Цілком природно, що за ринкових умов банки мають власні комерційні інтереси щодо бюджетних коштів, які не відповідали інтересам держави. З часом

з'ясувалося, що банківська система касового виконання бюджету, яка історично склалася в державі в умовах командної економіки, централізованої фінансової системи та однорівневої банківської системи в умовах ринкової економіки, при існуванні дворівневої банківської системи виявила її неспроможність ефективно виконувати бюджет.

У цьому контексті виникла нагальна потреба у вдосконаленні управління державними фінансами, зокрема пошуку нових ефективних організаційних форм касового виконання бюджету. Такою формою стало створення нової державної фінансової структури – Казначейства України, яке відповідає за наповнення державної казни. Цей державний орган покликаний оперативно розпоряджатися державними коштами, ефективно їх перерозподіляти, акумулювати кошти для реалізації державних програм та виконання боргових зобов'язань. Проте роль банків як учасників системи електронних платежів залишається важливою і сьогодні.

Виклад основного матеріалу. Практична реалізація стадії виконання бюджету пов'язана з механізмом касового виконання бюджету, здійснення якого в Україні покладається на Державну казначейську службу України [1] та банківські установи, що формують систему електронних платежів. Тобто учасниками СЕП, яка забезпечує практичне виконання бюджетів за доходами та видатками є Державна казначейська служба України, Національний банк України, банки України.

Центральні емісійні банки кожної країни, як правило, виконують роль банкіра держави і радника уряду з фінансових та економічних питань. Ці банки (в Україні – Національний банк України), як правило, ведуть рахунки державних міністерств і відомств, установ, акумулюючи фінансові надходження і здійснюючи відповідні платежі з цих рахунків за дорученням власників грошових коштів.

На сьогодні банки беруть активну участь в організації виконанні бюджетів,

а саме:

- забезпечення функціонування єдиного казначейського рахунку;
- надходження платежів до бюджетів (податків, зборів, єдиного соціального внеску);
- здійснення видатків бюджетів різних рівнів;
- розміщення тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів на депозитних рахунках банків;
- розміщення тимчасово вільних коштів навчальних закладів на депозитних рахунках;
- касове виконання бюджету розвитку місцевих бюджетів;
- обслуговування власних коштів бюджетних установ на рахунках у банків тощо.

Світовий досвід засвідчує, що центральні банки відіграють суттєву роль в організації і здійсненні касового виконання бюджету.

Касове виконання бюджетів здійснюється за допомогою функціонування Системи електронних платежів Національного банку України та Внутрішньої платіжної системи Державної казначейської служби України.

Обслуговування в СЕП Національним банком України Державної казначейської служби України здійснюється на підставі укладення договорів про умови функціонування Єдиного казначейського рахунку Державної казначейської служби України в Національному банку України; використання засобів захисту інформації Національного банку України; розрахунково-інформаційне обслуговування в системі електронних платежів Національного банку України та надання послуг системою електронної пошти Національного банку України; унесення відомостей до Електронного технологічного довідника банків України та інших установ, Довідника учасників СЕП, підключення до системи електронної пошти Національного банку України [1].

Механізм взаємодії Внутрішньої платіжної системи ДКСУ та Системи

електронних платежів НБУ представлено на рис. 1.

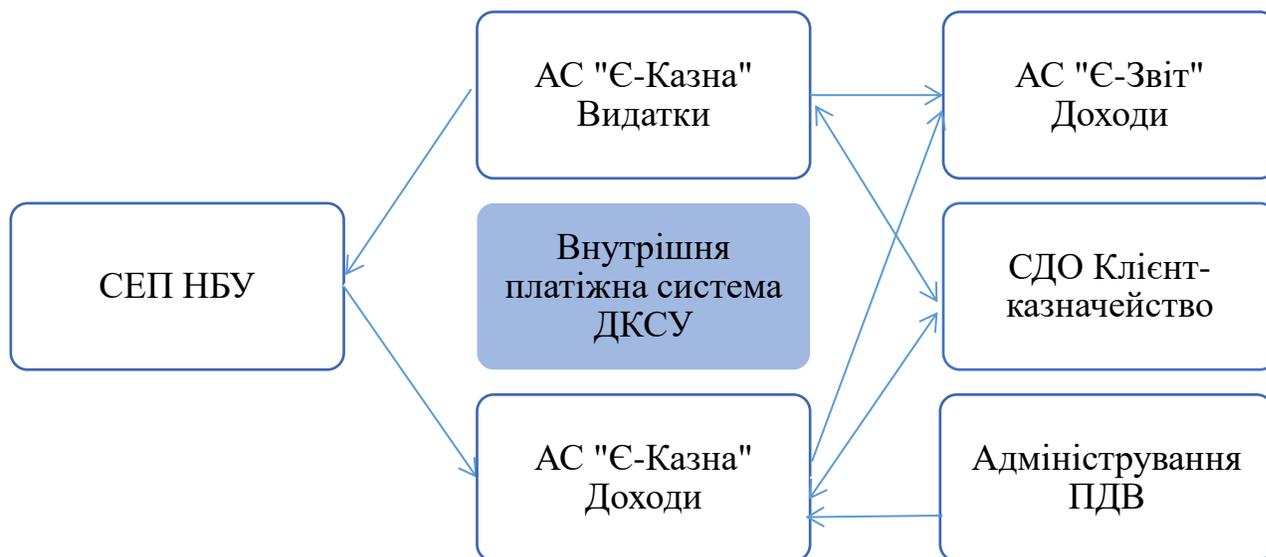

Рис. 1. Механізм взаємодії Системи електронних платежів НБУ та Внутрішньої платіжної системи ДКСУ

Єдиний казначейський рахунок – рахунок, відкритий Державній казначейській службі України в Національному банку України для обліку коштів та здійснення розрахунків в СЕП НБУ. Єдиний казначейський рахунок консолідує кошти державного та місцевих бюджетів, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, коштів інших клієнтів, обслуговування яких здійснюється органами Державної казначейської служби України.

Учасниками процесу касового виконання бюджетів за доходами є: платники податків, органи казначейства, органи, що контролюють справляння надходжень бюджету, установи банків, фінансові органи.

Дохідна частина бюджету всіх рівнів бюджетної системи виконується на основі надходжень податкових і неподаткових платежів, що сплачуються юридичними і фізичними особами, надходжень з інших джерел.

Платники сплачують податкові платежі у національній валюті у безготівковій або готівковій формі на відповідні рахунки, що відкриті в установах банків для зарахування цих надходжень на єдиний рахунок, відкритий в Казначействі. Платники податків, інших платежів можуть здійснювати їх сплату безготівково через установи банків, у яких вони обслуговуються, органами місцевого самоврядування, підприємства поштового зв'язку за місцезнаходженням (місцем проживання) платника, якщо інше не встановлено законодавством.

Сплата платежів платником готівкою до бюджету здійснюється платниками через каси установ банків, підприємств поштового зв'язку та органи місцевого самоврядування. Підставою для підтвердження зарахування платежів, сплачених готівкою, до бюджету є: касові документи, видані установами банками, операторами поштового зв'язку; квитанції, що видані органами місцевого самоврядування, форми яких затверджені в установленому порядку законодавством. Банк платника перераховує грошові кошти на бюджетні рахунки за надходженнями, відкриті в Головних управліннях Державної казначейської служби України в розрізі бюджетної класифікації доходів і територій, на яких справляються дані платежі. Подальше зарахування доходів на аналітичні рахунки казначейської служби проводиться щоденно, що підтверджується випискою по кожному рахунку. До виписки додаються копії платіжних документів.

Облік усіх надходжень за кодами бюджетної класифікації в розрізі видів податків і зборів, інших платежів, що надійшли здійснюють Органи казначейської служби.

В випадку, якщо платники помилково або надміру сплатили своїх зобов'язань поверненням таких сум займаються органи Державної казначейської служби України на підставі документів, переданих їм від органів податкової та митної служб. Повернення таких платежів здійснюється з того бюджету, до якого вони були зараховані у поточному бюджетному періоді. При цьому кошти з

відповідного аналітичного рахунка, з якого необхідно зробити повернення, орган казначейської служб перераховує, шляхом видачі платіжного доручення, на рахунки платників, відкриті їм в установах банків.

Через уповноважені банки кошти бюджетів всіх рівнів акумулюються на централізованому доходному рахунку Головного управління Державної казначейської служби України в Національному банку України. За рахунок накопичених коштів здійснюються видатки бюджетів, згідно з розподілом бюджетних коштів, який здійснюють головні розпорядники бюджетних коштів (міністерства, відомства, управління тощо).

Головне управління Державної казначейської служби України переказує кошти своїм територіальним управлінням, щоб забезпечити фінансування видатків державного бюджету. Територіальні управління Державної казначейської служби України з єдиного казначейського рахунку здійснюють фінансування видатків розпорядників коштів (бюджетних установ і організацій) безпосередньо на рахунки відкриті в уповноваженому банку у розрізі функціональної та економічної бюджетної класифікації.

Місцеві бюджети у частині коштів бюджету розвитку та бюджетні установи в частині власних надходжень згідно Бюджетного кодексу України мають право передати обслуговування коштів з Державної казначейської служби України до банків державного сектору [2]. Обслуговування коштів у банках здійснюється на підставі договору банківського рахунка, що укладається між банком та місцевим фінансовим органом або розпорядником (одержувачем) бюджетних коштів за умови прийняття відповідного рішення місцевою радою під час затвердження місцевого бюджету. Таке рішення повинно бути прийняте до 25 грудня року, що передує плановому, і протягом такого періоду не змінюється [3].

Для обслуговування коштів у банках місцеві фінансові органи або розпорядники (одержувачі) бюджетних коштів повинні відкрити у банках

поточні рахунки для зарахування цих коштів та здійснення витрат за їх рахунок.

Надходження бюджету розвитку місцевого бюджету, що зараховані на рахунки, відкриті в органах Казначейства, переказуються наступного робочого дня на підставі платіжного доручення органами Казначейства на банківський рахунок місцевого фінансового органу.

Крім того, тимчасово вільні кошти місцевого бюджету можуть розміщуватися на вкладних рахунках у банках у межах поточного бюджетного періоду.

Тимчасово вільні кошти місцевого бюджету – це обсяг ресурсів місцевого бюджету, які обліковуються на рахунках загального (спеціального) фонду на дату їх розміщення на вкладних рахунках і відволікання яких не призведе до втрати платоспроможності місцевого бюджету та виникнення заборгованості за відповідним фондом місцевого бюджету протягом періоду, на який передбачається здійснити розміщення таких коштів на вкладних рахунках у банках. 23 січня 2019 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову «Про внесення змін до Порядку розміщення тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів на вкладних (депозитних) рахунках у банках» [4], якою заборонив до кінця 2019 року розміщувати тимчасово вільні кошти загального фонду місцевих бюджетів на депозитних рахунках.

Заборона на розміщення тимчасово вільних коштів на вкладних рахунках місцевими фінансовими органами призведе до різкого витрачання коштів на поточні видатки та призведе до:

- неефективного використання бюджетних коштів, які раніше накопичилися на інфраструктурні програми та проекти, що фінансуються з державного бюджету на умовах співфінансування з місцевими бюджетами;

- втрат місцевих бюджетів в частині недоотримання відсотків за розміщення тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів на вкладних рахунках у банках;

– розбалансування банківської системи України та зниження спроможності забезпечувати своєчасність та безперервність виконання своїх грошових зобов'язань через різке зменшення обсягу коштів на рахунках у зв'язку із нерозміщення тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів місцевими фінансовими органами;

– позовних вимог банків до органів місцевого самоврядування за невиконання договірних умов розміщення вкладів.

На відміну від обслуговування коштів на рахунках Державної казначейської служби України, обслуговування коштів у банківських установах вимагає від таких місцевих фінансових органів, розпорядників (одержувачів) бюджетних коштів здійснювати оплату цих послуг за рахунок коштів загального фонду відповідного місцевого бюджету [5].

Тимчасово вільні кошти, які були розміщені на вкладному рахунку у банку повинні бути повернені на рахунки місцевого бюджету у ДКСУ не пізніше, ніж за 10 днів до закінчення бюджетного періоду.

Умовами розміщення тимчасово вільних коштів на вкладних (депозитних) рахунках у банках є:

- 1) прийняття відповідного рішення місцевою радою;
- 2) укладення договору банківського вкладу;
- 3) визначення обов'язкових умов щодо права місцевої ради на повернення вкладу на першу вимогу та щодо заборони безспірного списання банком коштів із вкладного рахунка, а також відповідальності банку в разі неповернення чи несвоєчасного повернення коштів із вкладних рахунків;
- 4) відсутність простроченої кредиторської заборгованості у місцевому бюджеті;
- 5) розміщення на конкурсних засадах тимчасово вільних коштів у банках, у яких держава володіє 75% і більше статутного капіталу [5].

Для розміщення тимчасово вільних коштів на вкладних рахунках у банках

фінансовий орган формує заявку-пропозицію, в якій визначає обсяг коштів для розміщення, умови за вкладом, адресу та дату прийняття пропозиції банку, а також дату розгляду, і надсилає її до банків. Тимчасово вільні кошти перераховуються з рахунків місцевих бюджетів, відкритих в Казначействі, на вкладні (депозитні) рахунки, відкриті фінансовими органами для розміщення таких коштів у банках.

Наступною функцією банків у виконанні бюджетів є надання можливості державними та комунальними вищими і професійно-технічними навчальними закладами розміщувати на вкладних рахунках в установах банків державного сектору економіки тимчасово вільні бюджетні кошти, отримані ними за надання платних послуг.

Умовами розміщення тимчасово вільних коштів навчальними закладами на вкладних рахунках у банку є:

- 1) рішення навчального закладу щодо розміщення тимчасово вільних бюджетних коштів на вкладних рахунках у банках;
- 2) наявність договору банківського вкладу між банком та навчальним закладом;
- 3) розміщення тимчасово вільних коштів, отриманих як плата за послуги, що надаються згідно з основною діяльністю у галузі освіти;
- 4) кошти розміщуються лише у національній валюті;
- 5) відсутність у навчального закладу простроченої кредиторської заборгованості за загальним фондом та відповідними напрямками використання спеціального фонду закладу [6].

Для розміщення тимчасово вільних коштів у банку ці кошти перераховуються із спеціальних реєстраційних рахунків навчального закладу, відкритих в органі ДКСУ.

У разі якщо навчальний заклад розмістив свої тимчасово вільні бюджетні кошти на вкладному рахунку банку, він зобов'язаний інформувати органи ДКСУ

про рух коштів на вкладних рахунках у банку, зокрема про суми коштів, що розміщені на цих рахунках, суми коштів, які поверненні та їх залишки. Крім того, навчальний заклад не має права здійснювати через вкладні рахунки, відкриті в банку, будь-які операції, що не пов'язані з розміщенням або поверненням тимчасово вільних коштів.

Нинішній стан охоплення казначейськими функціями, враховуючи інформаційну насиченість системи, її багаторівневу ієрархічну структуру, функціональну складність та необхідність роботи практично в реальному режимі часу синхронно з банківською системою, стало можливим завдяки проведеній значній роботі з автоматизації інформаційно-обчислювальних процесів.

Висновки. Важливим елементом функціонування платіжних систем, що забезпечують касове виконання бюджетів є технічне забезпечення здійснення платежів. Адже ефективне функціонування казначейської форми касового виконання бюджетів всіх рівнів можливе за умов застосування сучасних інформаційно-обчислювальних технологій, що передбачають комплексне використання комп'ютерної техніки, програмних продуктів та налагодженої системи взаємозв'язків з банківською системою України.

Список використаних джерел:

1. Положення про Управління платіжних систем Державної казначейської служби України: Наказ, Державна казначейська служба України від 01.07.2021 р. № 169. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1237-11#Text> (дата звернення 5.02.2023 р.).
2. Бюджетний кодекс України від 08 липня 2010 року № 2456-VI. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення 5.02.2023 р.).
3. Про затвердження Порядку розміщення тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів на вкладних (депозитних) рахунках у банках: Постанова, Кабінет Міністрів України від 12 січня 2011 р. № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/6-2011-%D0%BF#n8> (дата звернення 5.02.2023 р.).
4. Про внесення змін до Порядку розміщення тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів на вкладних (депозитних) рахунках у банках: Постанова, Кабінет Міністрів України від 23 січня 2019 р. № 53. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення 5.02.2023 р.).
5. Про затвердження Порядку обслуговування коштів місцевих бюджетів у частині бюджету розвитку та власних надходжень бюджетних установ в установах банків державного сектору: Постанова, Кабінет Міністрів України від 14 травня 2015 р. № 378. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1569-12#Text> (дата звернення 5.02.2023 р.).
6. Про затвердження Порядку розміщення вищими і професійно-технічними навчальними закладами на вкладних (депозитних) рахунках в установах банків державного сектору економіки тимчасово вільних бюджетних коштів, отриманих за надання платних послуг: Постанова, Кабінет Міністрів України від 26 серпня 2015 р. № 657. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/657-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення 5.02.2023 р.).